

a projekt rendelkezésére bocsátotta elektronikus gyűjteményét, a Springer volt.

Az *Eukleidész projekt* közös platformot nyújt a különböző független kiadóknak ahhoz, hogy az általuk megjelentett, matematikával kapcsolatos szakfolyóiratok lépést tudjanak tartani a nagy kiadóhálózatokkal, és megjelenhessenek elektronikus formában is. Egyelőre 15 cím érhető el ezen a portálon keresztül, és 2003 első negyedévében döntenek a projekt további sorsáról.

A *Digitális Matematika Könyvtár (DML)* széles körű nemzetközi kezdeményezés egy közös, a matematika szakirodalmát átfogó digitális könyvtár létesítésére. A program céljai közé tartozik az alapok kidolgozása, amely megadja a technikai követelményeket, és felállítja a követelményeket (szellemi tulajdon, kezelés és pénzügyi fenntarthatóság) a válogatással kapcsolatban is.

Az *arXiv* a fizikában megjelent elektronikus publikációk globális hálózata, amelyet 1991-ben hoztak létre, hogy megkönnyítse a fizikai kutatások különböző területei közötti kommunikációt. A projekt a már meglévő és jól működő felhasználói felületet más témakörökre is szeretné kiterjeszteni.

Az *Elméleti és Alkalmazott Fizika Nemzetközi Uniója* egy olyan adatbázis készítésére jött létre, amelyben a fizikával foglalkozó összes digitális információt regisztrálnák, és ez az adatbázis lenne az alapja lenni minden jövőbeni elektronikus fizikai projektnek.

A sokféle projekt továbbra is arra hívja fel a figyelmet, hogy össze kell őket hangolni, és megvalósítani közöttük az együttműködést. A Cornell Egyetemen egy közös megfigyelő állomás létrehozásán dolgoznak, amely figyelemmel kíséri és feltérképezi a növekvő archiválási, megőrzési modelleket és szabványokat, felügyeli a különböző projektek közötti átfedéseket, és irányítja köztük a kölcsönös kommunikációt.

Az archiválás és megőrzés, valamint a digitális anyagokhoz való hozzáférés nem kell, hogy egyedi intézmények gondja legyen. Sőt, hogy megelőzzék a redundanciával és a feleslegesen elpazarolt energiákkal kapcsolatos problémákat, ennél mindenképpen messzebbre kell tekinteni. Figyelembe kell venni, hogy az itt említett tárgyspecifikus megoldások mennyire használhatók más tudományterületeken is. A tüköroldalak létrehozása az egyik lehetséges útja a digitális archívumok megosztásának, de arra is gondot kell fordítani, hogy a könyvtárosok, kutatók és tartalomszolgáltatók között a megkezdett együttműködés folytatódjon.

További információ a projektekről:

PRISM: <http://www.prism.cornell.edu/>

Project Harvest: <http://www.library.cornell.edu/harvest/>

Euclid: <http://projecteuclid.org/Dienst/UI/1.0/Home>

ArXiv: <http://www.arxiv.org/>

/SOLLA, Leah: Building digital archives for scientific information. = *Issues in Science and Technology Librarianship*, 2003. február 25.

URL: <http://istl.org/02-fall/article2.html/>

(Lepp Tünde)

Az adatbázisok használatára vonatkozó statisztikák jobb felhasználása a könyvtárak és a forgalmazók közötti együttműködés keretében

A könyvtárak a számítógépes hálózatok adta lehetőségekkel élve jelentősen bővítették szolgáltatásaik körét. A tudományos könyvtárak beszerzési keretüknek több mint 16%-át elektronikus forrásokra fordítják, ezért a vezetők pontos képet akarnak arról, mennyire vannak kihasználva a digitális források és szolgáltatások. Korábban a könyvtár katalógusa azt tartalmazta, ami a könyvtár falain belül elérhető volt, a használat ellenőrzése nem okozott problémát. Manapság számos

olyan kapcsolatot találunk a katalógusokban, amelyek külső, többek által használt forrásokra mutatnak, és amelyek esetleg már nem is élnek, amikor rájuk kattintunk. A könyvtárak egyre nagyobb mértékben függenek az elektronikus folyóiratok kiadójától vagy más tartalomszolgáltatóktól. A hozzáférés több használó számára egyidejűleg lehetséges. Pontos használati adatokkal csak a könyvtártól távol működő szolgáltatók rendelkezhetnek, pedig ezek ismerete több szempontból is

fontos szerepet játszik az elektronikus szolgáltatások fejlesztésében:

- megalapozza a gyarapítási döntéseket,
- javítja a használói igények felmérését,
- segít a stratégiai tervek kidolgozásában.

Az Association of Research Libraries (ARL) *E-Metrics* projektje a használati statisztikák standardizálását, és a könyvtárak és adatbázis-szolgáltatók közötti párbeszéd javítását szolgálja.

Az adatbázis-szolgáltatók sokféle adatot gyűjtenek: számolják a kereséseket, azok hosszát; a leltőtt teljes szövegek mennyiségét; a sikertelen kapcsolatfelvételek számát; az elérés módját; az intézmények aktivitását; az egységnyi költségeket stb. Sajnos a legtöbb szolgáltató semmilyen adatot nem bocsát a könyvtárak rendelkezésére, vagy ha igen, akkor az adatok nem elég részletesek (pl. nincsenek adatbázisra, folyóíratra lebontva), következtelenek, nem összevethetők (időben és a szolgáltatók között). Számos szervezet és projekt dolgozik e problémák megoldásán: International Coalition of Library Consortia (ICOLC), Project COUNTER (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources) stb. 2001 márciusában az ARL kilenc jelentős adatbázis-szolgáltatóval rendezett találkozót, hogy megvitassák a statisztikai adatgyűjtés szabványosításával kapcsolatos kérdéseket, megállapítsák a szükséges adatelemeket, biztosítsák ezek egységes értelmezését, megértsék a szolgáltatók problémáit, és kidolgozzák az együttműködés formáit. Megegyeztek abban, hogy az ICOLC irányelvei mérvadóak a statisztika készítésében, és több ponton közeledtek a felek egymáshoz.

Ennek nyomán tesztelték a szolgáltatói statisztikát az adatok összehasonlíthatósága, értelmezése, struktúrája és az adatszolgáltatási formátum szempontjából. A vizsgálatban nyolc szolgáltató és számos könyvtár vett részt, amelyek három-négy általuk előfizetett adatbázis adatait – ezen belül a havi használat szöveges összefoglalóját, az adatgyűjtés módszereinek leírását, a havi belépési adatokat, az adatszolgáltatásra vonatkozó megjegyzéseket – elemezték. A felmérést megelőzően sok szolgáltató semmilyen használati statisztikát, jelentést nem készített, és bár a vizsgálat során igyekeztek adatokat gyűjteni és közzétenni, nem minden esetben definiálták pontosan a fogalmakat, nem derült ki világosan, milyen adatokat is gyűjtöttek. Nem követelték meg a szolgáltatóktól az ICOLC irányelvek betartását, így sokszor a leg-egyszerűbbnek tűnő adatok sem ugyanazt tük-

rözik. Például a keresések számán minden egyes adatbázist külön értenek, vagy a több adatbázisban történő egyidejű keresés is egyet „ér”? Egy folyóirat tartalomjegyzékének, szerzői vagy tárgyi indexének böngészése keresésnek számít vagy csak menühasználatnak? Keresés-e a „next” gomb megnyomása, ha egy találati listában akarunk előrehaladni?

A könyvtárosok élnek a gyanúperrel (s ezt a szolgáltatók dokumentációja is alátámasztja), hogy az azonos statisztikai címkék mögött eltérő fogalmak húzódnak meg. A fenti példában felvetett problémákon kívül az is megnehezíti a könyvtárak dolgát, hogy a szolgáltatók általában nem küldenek részletes dokumentációt a jelentésük mellé, így nem derül ki, milyen adatokat is nyújtottak valójában. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a szolgáltatók egyre többféle tartalmat forgalmaznak – bibliográfiai adatokat, cikkek, könyvek teljes szövegét –, a terminológia pedig távolról sem egységes. Bár a legtöbb szolgáltató készít statisztikát a használt folyóirat, könyv vagy adatbázis címe szerint, és az adott IP tartományból történő belépések száma szerint időbeli bontásban, a végeredmény mégis az, hogy a könyvtárak képtelenek a különböző szolgáltatók adatait összevetni.

Milyenek találták a könyvtárak a szolgáltatók statisztikai jelentéseit? Általában könnyen olvashatónak, importálhatónak. Többnyire az adatkezelést egyszerűen lehetővé tevő Excel vagy Lotus programmal dolgozták fel az adatokat. Mélyebb elemzésre azonban csak egy könyvtár vállalkozott. Itt a szolgáltató nyújtotta belépési adatokat adatbázisonként összevetették saját méréseikkel. (Az adatbázisok a számlálóval ellátott honlapon keresztül érhetőek el.) Így megtudták azt is, hányszor próbálták elérni az adatbázisokat a könyvtári honlap „átugrásával”. Megbecsülték, mennyibe kerül egy megtekintett cikk, és mely folyóiratokat használták a leginkább. Kiderült, hogy a folyóiratcímek egynegyedéből származik a cikkek 80%-a.

Bár a próba során a szolgáltatókat útmutatóban kérték bizonyos lényeges adatelemek közlésére, az adatok meghatározott elrendezésére és bizonyos fájlformátumok használatára, a könyvtárak csak annyi változást tapasztaltak, hogy az addig a szolgáltató honlapjáról letölthető adatokat átcsomagolva, közvetlenül kapták meg. Összehasonlításra sem került sor, mert a könyvtárak nem fektettek munkát a definiálatlan adatok összevetésébe. A különböző fájlformátumok közös nevezőre

hozása akkora feladat, amire a könyvtáraknak nincs idejük. Ennek ellenére a könyvtárak hasznosnak és szükségesnek találták az adatokat, amelyek némi fényt vetettek a drága pénzért előfizetett adatbázisok kihasználtságára. Az ARL könyvtárak többsége több tucat adatbázis-szolgáltatóval dolgozik, ezért az összevethetőség időben és a szolgáltatók, adatbázisok között feltétlenül megoldandó feladat.

A könyvtárak hiányolják a használói viselkedés mélyebb feltárását is. Az adatbázisok használatának gyakoriságát, a keresések időtartamát, a letöltött információ mennyiségét középpontba állító statisztikai adatgyűjtés ezt nem mutatja, a használói profilokkal történő összevetés viszont adatvédelmi szempontból és technikailag is aggályos.

A vizsgálat alapján több javaslat fogalmazható meg a felsőoktatási és szakkönyvtárak számára:

- Az adatok elemzésekor szorítkozzanak a számukra fontosabb, nagyobb hatású adatbázisokra.
- A szolgáltatóktól kaptak mellett helyben is gyűjtsenek adatokat a külső adatbázisok használatáról (pl. a belépési kísérletek számáról). Ezek minden bizonnyal következetesebbek lesznek, mint a kívülről érkezők.
- A könyvtáraknak sokszor szükségük van összeített statisztikai adatokra, amelyek finom elemzésre nem alkalmasak, de jól mutatják a használói igények alakulását, ezért érdemes ezeket folyamatosan gyűjteni.
- A könyvtáraknak célszerű kívülállót felkérni a szolgáltatók által nyújtott adatok megbízhatóságának ellenőrzésére.
- A könyvtárak ragaszkodjanak ahhoz, hogy a szolgáltatók dokumentálják statisztikai módszereiket, így pontosan tudhatják, hogyan alakítottak ki bizonyos mutatókat, mit értenek az egyes paramétereken, és módjuk van ezekre reagálni.
- A könyvtárban legyen olyan munkatárs, aki jártas a statisztikai adatok gyűjtésében, kezelésében,

elemzésében, és ezen a téren partnere lehet a szolgáltatóknak.

A használati adatok egységes értelmezése, a tartalmában és formájában standardizált adatgyűjtés és -szolgáltatás olyan célok, amelyeket a szolgáltatók és a könyvtárak csak hosszú távon, közös munkával érhetnek el. Jó lenne, ha a tartalomsszolgáltatók az ICOLC irányelveinek megfelelően állítanák össze statisztikai jelentéseiket.

Az ARL E-Metrics projektje ráirányította a figyelmet a megoldandó problémákra, és számos könyvtárat döbbsentett rá arra, hogy a statisztikai adatok értelmezése, kezelése, elemzése a könyvtárosok részéről is speciális felkészültséget igényel. A legtöbb könyvtárban az sem volt egyértelmű, hogy kinek a feladata a használati adatok, jelentések értelmezése, és nem létezik olyan vezetői információs rendszer, amelybe ezek szervesen illeszkednének. Hiányzik a szervezeti kultúra, amely az értékelés háttérül szolgálhatna. Fejlődniük kell tehát szervezetileg, szakképzettségben és stratégiai gondolkodásban ahhoz, hogy a használati adatokat megfelelően tudják használni.

A könyvtáraknak megegyezésre kell jutniuk a kért adatok tekintetében, hogy a szolgáltatók mindenki számára egységes, összevethető statisztikát készíthessenek. Mindkét félnek tisztában kell lennie azzal, hogy a technológiai fejlődés, az adatbázisok bonyolultabbá válása a statisztikákat rövid életűvé teszi, az adatokban tükröződő valóság néhány év alatt átalakul, nem olyan maradandó, mint a régebbi statisztikák. Folyamatos párbeszédre és pragmatikus megközelítésre van szükség.

/SHIM, Wonsik – MCCLURE, Charles R.: Improving database vendors' usage statistics reporting through collaboration between libraries and vendors. = College & Research Libraries, 2002. november, p. 499–513./

(Orbán Éva)

Fizetési módszerek a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésben

Az amerikai könyvtárakban kevésbé megszokott eljárás a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés. Ezért gondot jelent a megfelelő fizetési/elszámlási módszer kiválasztása, a külföldi valuták használata, a nemzetközi átutalás intézése stb. A cikk a leginkább elterjedt módszerek közül mutat be néhányat (amelyek a magyar olvasóknak inkább érdekesek, mint tanulságosak lehetnek).

Kölcsönös megállapodás

Mary Jackson meghatározása szerint: a kölcsönös megállapodás olyan nem hivatalos megegyezés két könyvtár vezetője között, amelynek célja, hogy kikerüljék a könyvtárközi kölcsönzési díjak fizetését. További előnye, hogy a kölcsönkérő a megrendelés elküldése előtt látja a szolgáltatás árát.